

Dorota RUDNICKA-KASSEM, *John Paul II, Islam and the Middle East. The Pope's Spiritual Leadership in Developing a Dialogical Path for the New History of Christian-Muslim Relations*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2012, ss. 246.

Autorka książki, dr hab. Dorota Rudnicka-Kassem ma wyjątkowo dobre przygotowanie do prowadzonych badań z zakresu – uogólniając mocno problem – cywilizacji muzułmańskiej i jej relacji z kulturą Zachodu. Ukończyła studia z filologii arabskiej na Uniwersytecie Jagiellońskim, podejmując następnie pracę jako asystent w Instytucie Filologii Orientalnej Krakowskiej Wszechnicy, by kontynuować studia doktoranckie w Institute of Islamic Studies na Uniwersytecie McGill w Montrealu. Tutaj, uczestnicząc w seminariach i zajęciach z zakresu historiografii i współczesnej literatury arabskiej, dziejów islamu i jego instytucji, głównie u profesorów Donalda P. Little, A. Ünera Turgay, Sajida Alvi i Issa J. Boullata, uzyskała w 1992 r. doktorat. Następnie pracowała w Instytucie Studiów Islamistycznych Uniwersytetu w Montrealu, na Uniwersytecie Jagiellońskim (Instytut Filologii Orientalnej, Instytut Studiów Regionalnych, Instytut Bliskiego i Dalekiego Wschodu), Papieskim Uniwersytecie Jana Pawła II i Krakowskiej Akademii im. Frycza Modrzewskiego. A choć już od dłuższego czasu zajmuje się problematyką dialogu międzyreligijnego, a zwłaszcza historią relacji chrześcijańsko-muzułmańskich, swego rodzaju podsumowaniem i metodologicznym uporządkowaniem tego nurtu aktywności jest recenzowana tu praca pt. *John Paul II, Islam and the Middle East (Jan Paweł II, islam i Bliski Wschód)* z wyraźnym wskazaniem w rozwinięciu tytułu na rolę polskiego papieża w tym procesie: *The Popes's Spiritual Leadership in Developing a Dialogical Path for the New History of Christian-Muslim Relations (Duchowe przywództwo papieża w kształtowaniu metody dialogu na nowy etap w historii stosunków chrześcijańsko-muzułmańskich)*. By zatem należycie i w miarę komplementarnie ukazać rolę Jana Pawła II w dialogu z islamem i z muzułmanami, autorka zupełnie słusznie (pytanie: Czy potrzeba było na to aż dwóch rozdziałów?) zanalizowała najpierw etapy postrzegania islamu przez chrześcijaństwo (s. 19-52), akcentując przede wszystkim nastawienie Kościoła katolickiego na dialog, wynikający z encyklik Jana XXIII i Pawła VI oraz nauczania II Soboru Watykańskiego. A choć trzeba przyznać słuszność autorce, gdy twierdzi, że wkład Karola Wojtyły w soborowe obrady i wypracowany model rozumienia i odczytania miejsca człowieka we współczesnym społeczeństwie w kontekście duszpasterskiej misji Kościoła był niemały, nie sposób zrozumieć, dlaczego w dokumentowaniu tej tezy pominięto kluczowe opracowanie na ten temat, jakim jest źródłowa książka

Roberta Skrzypczaka pt. *Karol Wojtyła na Soborze Watykańskim II. Zbiór wystąpień* (Warszawa 2011).

Trzy pozostałe rozdziały są poświęcone papieskiemu dialogowi z muzułmanami oraz ukazaniu, w jaki sposób ów otwarty międzyreligijny model komunikacji i interakcji posłużył Janowi Pawłowi II za skuteczne narzędzie w zaangażowaniu na rzecz rozwiązania problemów Bliskiego Wschodu. Odwołując się do papieskiego nauczania, wymownych gestów i zupełnie nowatorskiej postawy *pontifexa*, D. Rudnicka-Kassem charakteryzuje i odpowiednio interpretuje jakże czytelne etapy prowadzonego przez Ojca Świętego dialogu. Jest to najpierw czas od wyboru na Stolicę Piotrową do 1980 r., polegający na próbach uchwycenia istoty historii stosunków chrześcijańsko-muzułmańskich, a zwłaszcza praktyczne urzeczywistnienie wskazań *Vaticanum II*. Etap drugi, czyli lata 80. minionego wieku, określa autorka jako doniosłe i konsekwentne wołanie papieża w wymiarze powszechnym o potrzebie prowadzenia międzyreligijnego dialogu. Trzeci zaś etap na drodze kształtowania dialogu przez Jana Pawła II, przypadający na lata 90. i aż po kres pontyfikatu, charakteryzował się wyjątkowo aktywnym zaangażowaniem papieża Wojtyły w łagodzenie napięć politycznych i religijnych na Bliskim Wschodzie. Służyły temu – jak chce autorka – usilne apele kierowane do wyznawców judaizmu, chrześcijaństwa i islamu o pokojowe współistnienie w Ziemi Świętej, a także nie do przecenienia w tym procesie wizyty duszpasterskie Ojca Świętego w muzułmańskich krajach Bliskiego Wschodu, mające na celu m. in. umocnienie w wierze mniejszości chrześcijańskich (głównie katolików), inspirowanie i wspieranie dialogu między chrześcijanami a muzułmanami, jak również stymulowanie współpracy w różnych dziedzinach życia społecznego. Tylko taka koegzystencja, budowana na prawdzie, sprawiedliwości, miłości i wolności, może i powinna stanowić przeciwwagę dla zdecydowanie potępionych przez biskupa Rzymu aktów terrorystycznych i interwencji zbrojnych nie tylko w tym regionie. Znać to – co składa się po większej części na ostatni rozdział rozprawy – w dążeniach papieskich do złagodzenia konfliktu palestyńsko-izraelskiego i rozwiązania problemu uznania państwowości Palestyny, tudzież całego wachlarza wysiłków dyplomatycznych w akcji „Nie dla wojny”, a zwłaszcza silnego sprzeciwu wobec wojny w Libanie, wojny w Zatoce Perskiej (1991 r.) i interwencji zbrojnej w Iraku (2003 r.).

Cokolwiek by zatem powiedzieć o monografii Doroty Rudnickiej-Kassem, stanowi ona próbę przedstawienia i integralnego zinterpretowania wizji tworzenia przez Jana Pawła II odpowiednich relacji międzyludzkich o odmiennych principiach religijno-kulturowych. W dążeniach tych – jak wynika z analiz i konstatacji autorki – papież postrzegał realia współistnienia różnych narodów nade wszystko z perspektywy świadka i obrońcy ludzkiej godności, w nadziei

– wbrew pesymistycznym prognozom – na lepszą przyszłość. Dlatego nadrzędną wartością i powszechnym dobrem winien być pokój, który jest darem Boga. A prowadzi do niego dialog oraz prymat wartości etyczno-moralnych (duchowych) nad doraźnymi korzyściami gospodarczo-ekonomicznymi i politycznymi. Dość dobrze udokumentowana taka teza wydaje się znaczącym osiągnięciem badawczym autorki, podobnie jak wysoko należy też oceniać wprowadzenie do obiegu (nauki) światowego polskiej literatury, która w tym temacie jest dość obfita. Autorka bowiem, prezentując swoje ustalenia w języku angielskim i odwołując się dość często do polskojęzycznego stanu badań w tej mierze, popularyzuje tym samym rodzimą myśl teologiczno-historyczną. Z pewnością ów przekaz wybrzmiałby bardziej wiarygodnie, a zarazem dobitniej, gdyby autorka wykorzystwała też inne, o doniosłych ustaleniach pozycje bibliograficzne, m.in.: A. Skowronek, *Muzułmanie i chrześcijanie – partnerzy dialogu*, „*Studia Theologica Varsaviensia*” 25(1987) nr 2, s. 47-64; Ł. Kamykowski, *Pojęcie dialogu w Kościele katolickim. Wnioski z doświadczeń Kościoła w XX wieku*, Kraków 2003; J. Nosowski, *Chrześcijaństwo i islam. Konfrontacje, współlistnienie, dialog*, „*Przegląd Orientalistyczny*” 50(1998) nr 1-2, s. 3-20; H. Zimoń, *Dialog międzyreligijny w świetle współczesnego nauczania Kościoła*, „*Nurt SVD*” 32(1998) nr 2, s. 23-39; L. Gardet, *Islam a chrześcijaństwo*, w: *Kościół na drodze spotkania z Trzecim Światem*, Warszawa 1971; J. Henninger, *Dialog chrześcijańsko-islamski po Soborze Watykańskim II*, „*Zeszyty Misjologiczne ATK*” 4(1982), s. 209-215; H. V. Vroom, *No Other Gods. Christian Belief in Dialogue with Buddhism, Hinduism and Islam*, Grand Rapids 1996.

Wprawdzie podstawą do analiz były źródła (nazwane tu: źródła pierwotne – *primary sources*), czyli wybrane teksty nauczania Jana Pawła II, lecz zdumiewać musi korzystanie z ich wersji internetowej zamiast wiarygodnych i autoryzowanych wydań seryjnych. A wystarczyło w tym przypadku sięgnąć do wersji polskiej (Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. 1-16, Kraków 2006-2009) czy jeszcze lepszej i pełniejszej wersji włoskiej (*Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, t. 1-28, Watykan 1979-2006). Z pewnością wiele uzupełnień i niezbędnych uściśleń wniosłyby do opracowania konsultacje przeprowadzone w Instytutach Jana Pawła II w Rzymie bądź w Lublinie, przy jednoczesnym wykorzystaniu ich bogatej dokumentacji.

Dorota Rudnicka-Kassem treścią swej książki uczyniła – uogólniając nieco problem – dialogiczną postawę Jana Pawła II w relacjach chrześcijańsko-muzułmańskich. Ujęcie jednak zagadnienia i sposób prezentacji materiału generuje wszak pewne wątpliwości i opinie z gruntu polemiczne. Po pierwsze, tytuł pracy nie w pełni przystaje do treści, albowiem dwa pierwsze rozdziały (s. 19-81, czyli bez mała połowa książki), choć stanowią kapitalny, ciekawy i metodologicznie

dobrze rozpracowany problem od strony analizy historycznej, nie mieszczą się w przedziale chronologiczno-przedmiotowym opracowania. Po drugie, pewne wątpliwości budzi samo pojęcie „dialog”. Jeśli przyjąć, że (w znaczeniu ogólnie stosowanym) dialog ma na celu wzajemne konfrontacje i zrozumienie poglądów, a także współdziałanie w zakresie wspólnego (tu: obustronnego) poszukiwania prawdy, obrony wartości ogólnoludzkich i współpracę na rzecz sprawiedliwości społecznej i pokoju, to zabrakło nieco w pracy owej postawy „drugiej strony”. Dialog bowiem zakłada współdziałanie (zaangażowanie) dwóch stron i dlatego można mieć delikatne pretensje do autorki (notabene dobrze przecież znającej język arabski), że nie odwołała się do opracowań i opinii prasowych środowisk muzułmańskich, odzwierciedlających ich reakcje na przedsięwzięcia papieża. Ponadto – jak wolno sądzić – autorka postrzega dialog zasadniczo w wymiarze horyzontalnym, podczas gdy Jan Paweł II traktuje go znacznie szerzej, tzn. wertykalnie i horyzontalnie, bo według niego dialog od początku jest przede wszystkim dialogiem zbawienia.

Mimo zgłoszonych uwag i sugestii – w istocie szczegółowych i dyskusyjnych – tudzież pojawiających się w recenzowanej pracy niekiedy kuriozalnych sformułowań (np. „... it was important to place it [dialog – J. W.] in the context of the changes in the attitude of the Catholic Church towards Christians as introduced by the Second Vatican Council”; s. 15), należy ją postrzegać jako znaczący przyczynek do współczesnej historiografii i swoiste podsumowanie dotychczasowych badań autorki. Opracowanie ma charakter interdyscyplinarny i wymagało dobrej znajomości i zmierzenia się z historią, historią kultury, religioznawstwem i teologią. Doktor hab. D. Rudnicka-Kassem, prowadząc sukcesywnie badania, coraz bardziej określała krąg problematyki i wachlarz stawianych pytań, aczkolwiek koncentrowała się – jak nad wyraz przekonuje jej dotychczasowy dorobek – zasadniczo na bardzo szczegółowych zagadnieniach na styku przeobrażeń politycznych, społecznych, kulturalnych i religijnych. Dlatego po żmudnych poszukiwaniach, przeprowadzonej kwerendzie, stawianych hipotezach roboczych i nieodzownych analizach porównawczych (na zasadzie swobodnego przygotowania przedpola) mogła z całą odpowiedzialnością zdobyć się na zaproponowaną monografię.

ks. Jan Walkusz, Lublin